

Казезова М.К.¹, Кабиев С.М.²

¹Alikhan Bokeikhan University

Казахстан, Семей

e-mail: marzhan.kazezova@bk.ru

ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАЛАР НЕГІЗІНДЕ БАСҚАРУ ӘДІСТЕРІ МЕН БАҒЫТТАРЫ

Андатпа. Қазіргі уақытта табысты экономика негізін оның барлық секторларының толыққанды дамуы құрайды, олардың басым көпшілігі нақты секторға тиесілі. Сонымен қатар, экономиканың нақты секторының тарихи даму үрдістері оның қызметін циклдік сипатқа ие етіп, әсіресе шаруашылық жүргізуші субъектілерінің қызметінде көрініс табады. Дағдарыс кезеңдері өнеркәсіп кәсіпорындарының тұрақтылық тепе-теңдігін уақытша бұзады. Бұл құбылыстардың ауқымы олардың жойылуына қатысты басқарушылық шешімдердің орындалмауына әкеп соғуы мүмкін, себебі дағдарыстың тиімді басқарыла алатын кезеңі көбіне оның алғашқы сатыларымен шектеледі. Қазіргі жағдайда өңдеуші өнеркәсіп кәсіпорындарында дағдарысқа қарсы басқарудың тиімді жүйесі стратегиялық маңызы бар мәселелерді шешудің негізгі құрамдас бөлігіне айналды. Кәсіпорынның дағдарыстан кейінгі қалпына келу үдерісін жеделдету үшін өңдеу өнеркәсібіндегі дағдарысты басқарудың ең тиімді әдістерін әзірлеу қажет. Осы тұрғыдан алғанда, дағдарысқа қарсы басқару механизмдерін қалыптастырудың негізгі принциптері мен тәсілдерін анықтау аса маңызды болып табылады.

Түйінді сөздер: Дағдарыс. Мемлекеттік бағдарлама. Басқару. Жаһандық экономика. Шағын бизнес

Казезова М.К.¹, Кабиев С.М.²

¹Alikhan Bokeikhan University

Казахстан, Семей

e-mail: marzhan.kazezova@bk.ru

МЕТОДЫ И НАПРАВЛЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРОГРАММ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

Аннотация. Сегодня успешное функционирование экономики во многом зависит от комплексного развития всех ее секторов, при этом значительная часть приходится на реальный сектор. Исторически сложившиеся тенденции развития данного сектора свидетельствуют о цикличности процессов, происходящих в нем, особенно в деятельности хозяйствующих субъектов. Периодически кризисные ситуации нарушают устойчивое состояние промышленных предприятий. Масштабы подобных процессов могут быть настолько значительными, что устранить их посредством управленческих решений становится невозможным, так как их эффективность проявляется лишь на ранних этапах кризисных ситуаций. В современных условиях наличие эффективной системы антикризисного управления на предприятиях обрабатывающей промышленности является ключевым элементом для решения стратегических задач. Для ускорения восстановления предприятий после кризиса необходимо разработать методологию наиболее результативных инструментов антикризисного управления именно для этой сферы. В связи с этим важно сформулировать основные принципы и методы создания таких механизмов.

Ключевые слова: кризис. Государственная программа. Управление. Глобальная экономика . Малый бизнес

Kazezova M.K.¹, Kabiev S.M.¹

Alikhan Bokeikhan University

Kazakhstan, Semey

e-mail: marzhan.kazezova@bk.ru

METHODS AND DIRECTIONS OF MANAGEMENT BASED ON GOVERNMENT PROGRAMS IN A CRISIS

Annotation. Today, the foundation of a successful economy is the full-fledged development of all its sectors, most of which are the real sector. At the same time, the trends in the historical development of the real sector of the economy imply an unconditional cyclical nature of the trends taking place in it, primarily the activities of its economic

entities. Crisis phenomena periodically bring industrial enterprises out of balance. The scale of these phenomena can reach such a magnitude that their elimination is not amenable to management decisions, since the effectiveness of the latter can be achieved only in the early stages of crisis events. In modern realities, an effective anti-crisis management system at manufacturing enterprises is an essential component of solving strategic tasks. The acceleration of the rehabilitation processes of the post-crisis state of the enterprise requires the development of methods for the most effective anti-crisis management mechanisms in the manufacturing industry. In this regard, it is important to identify the basic principles and approaches to the formation of anti-crisis management mechanisms.

Key words: crisis. The state program. Management. The global economy . Small business

Дағдарысқа қарсы басқарудың басты қағидаты — ықтимал дағдарыс жағдайларына алдын ала дайын болу, олардың туындау ықтималдығын азайту және орын алған жағдайда оның салдарын жеңілдету, сондай-ақ дағдарыстан шығу жолдарын нақты айқындап, іске асыру. Мұндай басқару жүйесі келесі негізгі бағыттарды қамтиды: дағдарыс жағдайларын болжау мен жүйелі түрде бақылау, алғашқы белгілерді уақтылы анықтау, дағдарыстың табиғатын, себептері мен сипаттамаларын ескере отырып, алдын алу механизмдерін жетілдіру. Сонымен қатар, дағдарыс кезінде туындайтын құбылыстар мен процестерді тиімді басқару арқылы ұйымды немесе экономиканы дағдарыстан барынша аз шығынмен алып шығу шаралары қарастырылады. [1].

Экономикалық пандемияның жаһандық экономика мен халықаралық саудаға тигізетін ықтимал салдарын бастапқы бағалау барысында ЭЫДҰ мен ДСҰ секілді ұйымдар белгілі бір болжамдар ұсынды. Олардың талдауына сүйенсек, 2020 жылдың соңына қарай әлемдік экономика мен сауда көлемі екі түрлі сценарийде елеулі төмендеуді бастан кешуі мүмкін болды: оптимистік нұсқада — шамамен 10%-ға дейін, ал пессимистік жағдайда — 30%-дан астам. Мұндай болжамдар арасындағы үлкен айырмашылық бірқатар факторларға байланысты болды. Бір жағынан, пандемияның нақты әсері әлі толық анықталмаған қосымша факторлардың ықтималдығына байланысты болса, екінші жағынан, мемлекеттердің вирустың таралуын тежеуге бағытталған шараларының тиімділігін нақты болжаудың қиындығы да осы алшақтыққа себеп болды.

Көптеген

беделді

сарапшылардың, оның ішінде Дүниежүзілік сауда ұйымының бұрынғы басшысы Роберто Азеведоның пікірінше, туындаған дағдарыс өз сипаты жағынан бұған дейінгі дағдарыстардан, әсіресе 2008 жылғы қаржы дағдарысы мен 1930 жылдардағы Ұлы депрессиядан елеулі түрде ерекшеленеді. Пандемияға қарсы енгізілген шектеу шаралары, соның ішінде мәжбүрлі оқшаулау, елдердің ішкі және халықаралық өндірістік-экономикалық байланыстарының едәуір бөлігін уақытша тоқтатуға мәжбүр етті. Осындай жағдайда залалды азайту көбіне үкіметтердің індеттің таралуын қаншалықты жылдам бақылауға алатынына және тиімді экономикалық стратегияны таңдай алуына тікелей байланысты болды. Сонымен қатар, халықаралық сауда мен инвестицияларға ашықтықты сақтау әлемдік экономиканың тезірек қалпына келуіне жағдай жасайтыны атап өтілуде[2].

Жаһандық экономикалық дағдарыстың салдарын жеңілдету мақсатында көптеген мемлекеттер арнайы дағдарысқа қарсы бағдарламалар қабылдады. Бұл бағдарламалар, ең алдымен, ұлттық банктік жүйелердегі өтімділікті арттыруға, нақты секторды қаржылай қолдауға және капитал нарықтарының белсенділігін арттыруға бағытталды. Сонымен қатар, мемлекет тарапынан шағын және орта кәсіпкерлікті қолдауға арналған бірқатар шаралар қолға алынды. Олардың қатарында салықтық жеңілдіктер, жалдау ақысы бойынша төлемдерге қатысты жеңілдік беру, сондай-ақ кәсіпкерлердің бұрын алған несиелері бойынша пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау сияқты қолдау тетіктері бар. **Дағдарыс кезеңінде шағын бизнесті қолдауға бағытталған мемлекеттік шаралардың ішінен келесі маңызды**

тетіктерді атап өтуге болады:

1. **Жалдау төлемдерін өтеу бойынша уақытша шегеру және жалдау келісімшарттарын біржақты тәртіпте бұзу мүмкіндігі ұсынылды;**
2. **Кредиторлардың бастамасымен басталатын банкроттық рәсімдерін уақытша тоқтату немесе мерзімін ұзарту қарастырылды;**
3. **Пандемия салдарынан ең көп зардап шеккен салалар үшін кредиттік төлемдер мен негізгі қарыздарды өтеу бойынша алты айлық шегеру берілді, сондай-ақ кредиттік шарттар бойынша бірқатар жеңілдіктер жасалды;**
4. **Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілеріне қатысты талаптар жұмсартылып, олардың қызметін жеңілдету шаралары енгізілді;**
5. **Қосылған құн салығын қоспағанда, басқа салық түрлері бойынша төлемдерді кейінге шегеру жеңілдіктері қамтамасыз етілді;**
6. **Әлеуметтік қорларға төленетін сақтандыру жарналары бойынша да алты ай мерзімге кейінге қалдыру мүмкіндігі берілді;**
7. **Берешек пен айыппұлдарды мәжбүрлеп өндіріп алуға уақытша тыйым салынды;**
8. **Жеке кәсіпкерлер үшін әлеуметтік жарналарды көбейту бойынша өзгерістер кейінге шегерілді[3].**

Сонымен қатар, дағдарыс жағдайында енгізілген қосымша қолдау шараларының қатарында **қарыздарды қайта құрылымдау мен ынталандыру бағдарламаларын іске асыру, шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері үшін жеңілдетілген несие беру, сондай-ақ 2020 жылдың соңына дейін уәкілетті мемлекеттік органдар тарапынан жоспарлы тексерулер жүргізуден босату сияқты бастамалар бар.**

2021 жылы шағын кәсіпкерлікті қолдау мақсатында мынадай шаралар қолданылды:

1.Жоспарлы тексерулерден босату. Көптеген елдерде үкіметтер 2021 және 2022

жылдардағы жоспарлы мемлекеттік бақылау тізіміне шағын кәсіпкерлік субъектілерін енгізуге шектеу қойды. Дегенмен, бұл ережеден кейбір ерекшеліктер де қарастырылған. Атап айтқанда, егер шағын кәсіпорын үш жыл ішінде әкімшілік құқықбұзушылық жасаған болса және бұл үшін оның қызметі уақытша тоқтатылған болса, онда мұндай кәсіпорын жоспарлы тексерулер тізіміне енгізілуі мүмкін.

2. Сақтандыру жарналарын азайту. Атап айтқанда, 2020 жылдың сәуір айынан бастап қазіргі уақытқа дейін еңбекке уақытша жарамсыздықты, міндетті медициналық және зейнетақы сақтандыруды қамтитын сақтандыру жарналарының жиынтық мөлшерлемесі 30%-дан 15%-ға дейін қысқартылды. Дегенмен, бұл жеңілдік тек ай сайынғы ең төменгі жалақыдан жоғары сомаларға ғана қолданылды;

3. Банк комиссияларын өтеу. Шағын бизнес субъектілеріне жедел төлем жүйесі арқылы жасалған операциялар үшін төленген банк комиссияларын өтеу мүмкіндігі ұсынылды. Бұл қолдау тетігін жеке тұлғалар тауар немесе қызметті сатып алған жағдайда ғана пайдалануға болады.

4.Шағын бизнеске арналған өңірлік деңгейде енгізілген антиковидтік қолдау шеңберіндегі субсидиялар. Аталған субсидия түрі тек заңнамамен белгіленген тізімге енгізілген шағын кәсіпкерлік субъектілеріне және пандемия кезеңінде ең көп зардап шеккен салалар бойынша жұмыс істейтін кәсіпкерлерге ғана берілуі мүмкін. Бұл қолдау шаралары өңірлік ерекшеліктерге сай жүзеге асырылады және нақты санаттарға бағытталған.

Шағын кәсіпкерлік субъектілері үшін аса маңызды қолдау шараларының қатарына мыналар жатады: қосылған құн салығын есепке алмағанда, өзге барлық салық түрлері бойынша төлемдерді алты ай мерзімге шегеру, сондай-ақ алдағы жарты жылға несиелер бойынша төлемдерді кейінге қалдыру және сақтандыру жарналарын уақытша тоқтата тұру мүмкіндігі. Бұл жеңілдіктер дағдарыс жағдайында шағын бизнестің қаржылық жүктемесін азайтуға елеулі түрде ықпал

етті[4].

Экономикалық жүйені тұрақтандыру мақсатында жүргізілетін дағдарысқа қарсы мемлекеттік реттеу дағдарыс жағдайларына қарсы бағдарламаларды қабылдаудың негізі болып табылады. Қазіргі кезеңдегі оның негізгі міндеттері келесідей:

- **Банкроттық туралы заңнаманы жетілдіру.** Бұл бағытта қаржы нарығының түрлі құралдарын қолдану мүмкіндіктерін кеңейту, банкроттық рәсімдерін нақтылау, соның ішінде қаржылық сауықтыру тетіктерін жүйелеу және дағдарысты басқару мамандарын даярлау тәсілдерін жаңарту қажет;
- **Тиімсіз жұмыс істейтін кәсіпорындарға арналған қолдау бағдарламаларын әзірлеу.** Сонымен қатар, аймақтық деңгейде дағдарысқа қарсы нақты реттеу және бақылау шараларын енгізу қажет, бұл әсіресе негізгі салалар мен өндірістерге қолдау көрсету арқылы экономикалық мультипликативтік әсерге қол жеткізуге мүмкіндік береді [5].

Бұл шаралардың тиімділігі уақыт өте келе айқындала береді. Дегенмен, банк пен басқа қаржы институттарының шағын бизнеске берілген несиелерді төлеуді жалғастырма, әлде көпшілігінен бас тарту үрдісі сақтала ма деген сұрақ өзекті болып отыр. Сонымен қатар, шағын кәсіпорындардың қаншалықты бөлігі біржолғы гранттар алуға мүмкіндік алады деген мәселе де белгісіз болып қала береді.

Пандемия кезінде экономикалық инфекцияның таралуы жағдайында шағын кәсіпкерлікті мемлекет тарапынан қолдау — қазіргі экономикалық жағдайға жауап ретінде маңызды құрал болып табылады. Қабылданған шаралар пандемиядан зардап шеккен тек шағын және орта бизнес субъектілеріне ғана емес, сонымен қатар бүкіл мемлекет пен оның азаматтарының шығындарын азайтуға бағытталған. Бұл өз кезегінде халықтың тұрмыс деңгейін жақсартуға және елдің халықаралық аренадағы мәртебесін көтеруге ықпал етеді. Дегенмен, барлық кәсіпкерлердің

мемлекеттік қолдаудың толық көлемін алу мүмкіндігі бірдей емес.

Қорыта айтқанда, экономикалық дағдарысты тұрақтандыру мақсатында елдегі ақша айналымын мұқият бақылау және есептілікті қамтамасыз ету қажет. Бұл процесс барысында экономиканың құрылымдарын, соның ішінде мемлекеттік қаржы басқаруын жаңарту қажеттігі туындады. Қазіргі уақытта тұрақты дамып келе жатқан қазынашылық жүйе өз тиімділігін дәлелдеп, қаржы институты ретінде сенімді қызмет атқарып отыр. Ол мемлекеттік қаржыны тиімді басқару мен әр деңгейдегі бюджеттің орындалуын қатаң қадағалау үшін қажетті ақпараттық базаны қалыптастырады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Антикризисное управление : учебник для бакалавров / Э. М. Коротков. — М. : Издательство Юрайт, 2014. — 406 с.
- 2 Антикризисное управление: теория, практика, инфраструктура / Под ред. Г.А. Александрова. — М.: Изд-во БЕК, 2010. — 544 с.
- 3 Антикризисный менеджмент / Под ред. А. Грязновой. — М.: ИНФРА-М, 2011. — 368 с.
- 4 Балашов А.П. Антикризисное управление / А.П. Балашов.- Новосибирск, 2010. — 346 с.
- 5 Бабушкина Е. А, Антикризисное управление. Конспект лекций /Е.А. Бабушкина.- М.: Эксмо, 2010. — 160 с.

References

- 1 Antikrizisnoe upravlenie : uchebnik dlja bakalavrov / Je. M. Korotkov. — M. : Izdatel'stvo Jurajt, 2014. — 406 s.
- 2 Antikrizisnoe upravlenie: teorija, praktika, infrastruktura / Pod red. G.A. Aleksandrova. — M.: Izd-vo BEK, 2010. — 544 s.
- 3 Antikrizisnyj menedzhment / Pod red. A. Grjaznojovj. — M.: INFRA-M, 2011. — 368 s.
- 4 Balashov A.P. Antikrizisnoe upravlenie / A.P. Balashov.- Novosibirsk, 2010. — 346 s.
- 5 Babushkina E. A, Antikrizisnoe upravlenie. Konspekt lekcij /E.A. Babushkina.- M.: Jeksmo, 2010. — 160 s.

Авторлар туралы мәлімет/Сведения об авторах/Information about the author

Казезова Маржан Казезовна

Лауазымы: Экономика ғылымдары магистрі, ALIKHAN BOKEIKHAN UNIVERSITY «Бизнес және басқару» кафедрасының аға оқытушысы.

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Абай көшесі 94

Ұялы тел:+7077539247

Кабиев Серікболсын Меиржанұлы

Лауазымы: ALIKHAN BOKEIKHAN UNIVERSITY, «Экономика» ББ–ның магистранты

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Абай көшесі 94

Ұялы тел:+77788351316

Казезова Маржан Казезовна

Должность: магистр экономических наук, старший преподаватель кафедры «Бизнес и управление» ALIKHAN BOKEIKHAN UNIVERSITY.

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, город Семей, улица Абая 94

Тел: + 7077539247

Кабиев Серікболсын Меиржанович

Должность: магистрант ОП «Экономика», ALIKHAN BOKEIKHAN UNIVERSITY

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, город Семей, улица Абая 94

Тел: + 77788351316

Kazezova Marzhan Kazezovna

Position: Master of Economics, Senior Lecturer at the Department of Business and Management at ALIKHAN BOKEIKHAN UNIVERSITY.

Postal address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey city, 94 Abaya Street

Phone: + 7077539247

Kabiev Serikbolsin Meirzhanovich

Position: Master's student in Economics, ALIKHAN BOKEIKHAN UNIVERSITY

Postal address: 94 Abaya Street, Semey, Republic of Kazakhstan, 071400

Phone: + 77788351316